

A LIBERÁLIS TRIENIO HISTORIOGRÁFIÁJA. BIBLIOGRÁFIA

(*Alberto Gil Novales: El Trienio liberal c. könyvének 4. fejezete; La historiografía del trienio liberal. Bibliografía. 80–99.*)

A Trienio historiográfiája már 1820-ban és a következő években megszületik, néha vitatható jellegű művekben, amelyekből azonban lassanként előtűnik az eseményeknek egy objektív „elrendezése”. Csak a témára konkrétan vonatkozó és legfontosabbakat sorolnám itt föl: *Charles Lazare Laumier*: Histoire de la Révolution d'Espagne en 1820. 1. és 2. kiadás, Párizs, 1820; spanyolul Párizs, 1821. *A.T.*: Historia de la Revolución de España en 1820. Madrid, 1820; második kiadása, Cádiz, 1820. *Camille Paganel*: De l'Espagne et de la liberté. Párizs, 1820. *Domínique Dufour, Abate de Pradt*, olyan szerző, aki számtalan könyvében foglalkozott a spanyol-amerikai gyarmatok helyzetével, publikálta a De la Revolution actuelle de l'Espagne et de ses suites, Párizs, 1820., ezt már 1820-ban Valenciában spanyolra fordították; Havannában 1821-ben adták ki és németül Lipszében 1820-ban. *Heinrich Meis* el: Beiträge zur Geschichte der spanischen Revolution. Num. 1., Lipszse, 1821. *Freiherr von Hügel*: Spanien und die Revolution. Lipszse, 1821. *Louis Jullian*: Précis historique des principaux événemens politiques et militaires qui ont amené la Révolution d'Espagne. Párizs, 1821. *Edward Blaquiére*: An historical review of the Spanish Revolution, including some account of Religion, Manners, and Literature in Spain. London, 1822. *Gorostiza*: Cataluña a fines de julio de 1822, o sea rápida ojeada sobre el origen, progresos, proyectos y recursos de la facción liberticida en sus cuatro provincias. Madrid, 1822. (címe ellenére ez a könyv általános képet is ad). *L.A.F.S. Heurtault-Lammerville*: Considerations politiques et financières sur la situation des Espagnes, comparativement à celle de la France. Párizs, 1823. *Joseph Hemingway*: History of the Spanish Revolution. London, 1823. *Giuseppe Pecchio*: Anecdotes of the Spanish and Portuguese Revolutions. London, 1823. Id.: Journal of military and political events in Spain during the last twelve months. London, 1824. *José Gómez Hermosilla*: El jacobinismo. Madrid, 1823. (sok újabb kiadással). *Sebastián Miñano y Bedoya*: Histoire de la Révolution d'Espagne de 1820 à 1823. Par un Espagnol témoin oculaire. Parizs, 1824. *Guillaume de Vaudoncourt*: Letters on the internal political state of Spain, during the years 1821, 22 and 23. London, 1824, 1825. *Ugyanő*: Quinze années d'un proscrit. (*Alejandro Oliván*): Ensayo Imparcial sobre el gobierno del Rey D. Fernando VII. Párizs, 1824. (*Guillermo Pepe*): The Non-establishment of Liberty in Spain, Naples, Portugal, and Piedmont. In: The Pamphleteer, num. 47. London, 1824. A Trienio szélsőségesen királypárti ábrázolása *Tiburcio de Eguiluz*: Discurso apologético de la libertad española c. művében, Madrid, 1825. *Carlos le Brun*: Retratsos politicos de la Revolución de España. Philadelphia, 1826. Id.: Vida de Fernando VII, Philadelphia, 1826. (az említettek közül az első mű a fontos, amit két érzelem jellemez: a francia pártiak és a latin-amerikai függetlenség védelmezése; a másodikra az elbeszélés stílusa jellemző.) *Victor Aimé Huber*: Skizzen aus Spanien. Göttingen, 1828–1833; franciául 1830-ban. (Romantikus korrajz a Trienioról, politikai-társá-

dalmi jegyekkel, másik példája a korai német érdeklődésnek a spanyol forradalom iránt.)

1830-ban, *Giuseppe Mazzini*: de l'Espagne en 1829 considerée par rapport à la France, Scritti editi ed inediti, c. munkájában (Imola, 1906–1922. t. 94.) magasztalta a 20-as forradalmat, az európai forradalom új időszakához kapcsolva, ugyanakkor amikor Buonarrotti is, bár ő óvatosabban és érzékenyebben, pontosan az európai megrázkódtatások addigi sikertelenségei miatt. A témát a spanyol–olasz *Emmanuel Marliani* is összefoglalja: *L'Espagne et ses révolutions*, (Párizs, 1833.) c. könyvében. *Marqués de Miraflores*: Apuntes histórico-criticos para escribir la historia de la revolución de España desde el año 1820 hasta 1823. Ő az írója a *Documentos-oknak* (London, 1834.) amely anélkül, hogy célja lenne, tárgyalja a Trienio-t. *Agustin de Argüelles*: Apéndice a la sentencia pronunciada en 11 de mayo de 1825 por la Audiencia de Sevilla contra sesenta tres diputados de las Cortes de 1822 y 1823. London, 1834. A könyv új kiadásban „De 1820 a 1824. Reseña histórica, (Madrid, 1864.) c. alatt jelent meg. *Observaciones sobre la Historia moderna del siglo XIX, desde la Guerra de la Independencia hasta la caída del Gobierno Constitucional en 1823.*, *Castellón* az Oficina de Gutiérrez, 1835. c. művében megpróbálja a pártok viszálykodásai fölé helyezni a témát. *William Walton*: *The Revolutions of Spain, from 1808 to the end of 1836.* (London, 1837., 2. kiadás 1847.) *Joaquín María López*: *Observaciones sobre la interpelación anunciada en el Congreso, por el diputado Don... Escritas por él mismo, Madrid, 1839.* (Fontos általában a Trienio számára és Július 7.-ével kapcsolatban különösen.) *Luis de Carné*: *Examen crítico de la revolución de España de 1820 a 1823.* Valencia, 1840. (*J.J. de Mora*: *Memorias históricas sobre Fernando VII.* c. kötetében található, amit Quin-nek tulajdonítanak.) *Manuel José Quintana*: *Cartas a Lord Holland sobre los sucesos políticos de España en la segunda época constitucional.* Madrid, 1852. *José Velázquez y Sánchez*: *Bosquejo histórico. Páginas de la Revolución española. Período desde 1800 a 1840.* Sevilla, 1856. Itt kell megemlíteni a sevillai *Manuel Chaves* számtalan művét, amelyek átfogják az 1892-től (Bocetos de una época [1820–1840]) az 1. világháborúig tartó időszakot, miközben felkínálnak nekünk egy halom, bár töredékes adatmennyiséget a Trienio-ról. Hasznos olvasmány még *Alfred Stern*: *Der Versuch des Staatsstreiches Ferdinands VII. vom Spanien im Juli 1822, c. a Historische Vierteljahrschrift-ban publikált cikke* (1898. 85–105.) Az új századdal *Práxedes Zancada*: *El sentido social de la Revolución de 1820-ja, ami a Revista Contemporánea* 1903. augusztusi, 1827. sz.-ban, 135–153. jelent meg, már modern érzékenységgel fog hozzá a kérdéshez: mi van az események mögött. *Francois Rousseau*: *Les sociétés secrètes et la révolution espagnole en 1820,* (*Revue des Études historiques*, XVII (1916), 1–33.), úgy véli, mindenre megtalálta a magyarázatot a titkos társaságokban. 1823-ban a Nemzetőrség és Veterán Katonák Baráti Társasága – még ma is létező testület, a Madridi Városi Tanács védnöksége alatt – kiadja a „*Memoria del año 1822, con las cuentas de gastos e ingresos ocurridos en el mismo, y Folletos premiados en el Concurso celebrado en conmemoración del Centenario del 7 de julio de 1822*”; érdekes példája a hazai gesztákról való megemlékezésnek, progresszista tartalommal. 1929-ben jelenik meg Andreu Nin fordításában Karl Marx és Friedrich Engels, a tudományos szocializmus alapítóinak a *Revolución en España* c. fontos cikk-gyűjteménye és 1960-ban egy új, bővített kiadása, Manuel Entenza új fordításá-

ban. Ugyancsak fontos *Karl Marx*: La intervenicó à Espanya-ja (Jaume Torras bevezetőjével, a Recerques 6. sz.-ban, Barcelona, 1976. 8–11.), mert ez nem szerepel az előbb említett műben. Igazi tudományos műveltséget találunk *Jean Sarrailh*: La Contre-Révolution sous la Régence de Madrid (mai-octobre 1823), c. munkájában (Burdeos, 1930.) Tudományos ismeretterjesztő *S. Cánovas Cervantes*: Episodios políticos del siglo XIX. El pronunciamiento de Riego. Madrid, 1930. c. műve. *Pío Baroja* regényírói tevékenysége során, időnként az adatok hatalmas mennyiségét adja emberekről és helyzetekről, pl. a Siluetas románticas-ban (Madrid, 1930.), a Vitrina pintoresca-ban, 1935. és az Aviraneta 1931-es és Juan Van Halen 1933-as kiadású életrajzaiban, gyakran önkényes és igazságtalan stílusban, de mindig dokumentáltan. *Juan Arzadun* dicséretére szolgál, hogy a Fernando VII y su tiempo-ban (Madrid, 1942.) felhasználta Marqués de las Amarillas akkor még kiadatlan Memorias-ait. Egy túlságosan is jobboldali szemszögből megírt művön keresztül, La primera guerra civil de España (1821–23), Madrid, 1950. üdvözlí *Rafael Gamba* az első spanyolországi polgárháborút. Ez a könyv nemrég új kiadást ért meg. *Eugenio de Lemos*: A vida politica de Espanha vista por un diplomata portugués (1820–1822), (megjelent az Anales de la Asociación Española para el Progreso de las Ciencias, XVII, 1952 4. 771–829.) c. művében felhasználta a Manuel de Castro Pereira de Mesquita és Anselmo José Braancamp közötti levelezést.

Külön említést érdemel *Vicente Llorens*: Liberales y románticos. Una emigración española en Inglaterra 1823–1834 c. könyve (México D.F., 1954.), ami bár nem kimondottan a liberális Trienio-ról szól, mégis érzékelteti annak következményein és szereplőin keresztül, nagy visszhangot támasztó, lelkes stílusban. (Később több spanyol kiadást is megért.) Másik kiváló szerző, aki érinti a témát anélkül, hogy mélyebben foglalkozna vele, de akiről nem szabad elfeledkezni, *Josep Fontana y Lázaro*. Csak egy rövid könyvet írt, a La revolució de 1820 a Catalunya-t (Barcelona, 1961.), de érdemes megemlíteni a La quiebra de la Monarquía absoluta 1814–1820-t (Barcelona, 1971.) és a La crisis del Antiguo régimen 1808–1823-t (Barcelona, 1979.). *José Luis Comellas Garcia-Llera*-tól fontos az El Trienio Constitucional (Madrid, 1963.). *Albert Dérozier* több művében, de főleg a L'histoire de la Sociedad del Anillo de Oro-ban (Párizs, 1965.) és Manuel Josef Quintana et la naissance du libéralisme en Espagne-ban (Párizs, 1968.). (Függelék dokumentumokkal, 1970.) nyújt megújító képet a Trienio-ról, egy, a levéltárakban és folyóirattárakban szisztematikusan végzett munka eredményeként. A Quintana-t spanyolra is lefordították. Ugyanabban a témában, egyetemi kutatások során, *Jaime Torras Elias* vázolja az adófizetéssel kapcsolatos problémát az En torno a la política tributaria de los gobiernos del trienio constitucional (1820–1823) c. cikkében (megjelent a Moneda y Crédito 1972. 122. szeptemberi sz.-ban, 153–170) és a parasztság számára adódó problémákról a Liberalismo y rebeldía campesina 1820–1823 c. művében (Barcelona, 1976.). *Iris M. Zavala* úttörő munkát végzett számtalan cikkével és könyvével, közülük érdemes megemlíteni Masones, comuneros y carbonarios (Madrid, 1971.) és Románticos y socialistas, Prensa española del XIX. (Madrid, 1972.), bár munkája némi sietséget érezet.

A spanyolamerikai érdeklődés vezette Manfred Kossok-ot Spanyolország történeti problémájának tárgyalásához számtalan munkájában, közülük meg kell említenünk a: La révolution ibérique de 1789–1830 (in: Studien über die Revolution,

Berlin, 1969.); Revolution-Reform-Gegenrevolution in Spanien und Portugal (1808–1910), (in: Studien zur vergleichenden Revolutionsgeschichte 1500–1917, Berlin, 1974.) és Der spanische Liberalismus des 19. Jahrhunderts. Skizzen über Charakter und historische Funktion, (in: Zeitschrift für Geschichte, XXV Jahrgang, 1977, Heft 5.) c. tanulmányokat, ahol kritikai szempontból specifikálja a Trienio-t a forradalmak egyetemes történetének környezetében.

Joaquín del Moral Ruiz főleg a gazdasági viszonyokat érintette a La presión fiscal en el Trienio Constitucional (1820–1823), (in: Hacienda Publica Española, 27. 1974.) és a Contribución territorial y valor de la propiedad rustica en España entre 1821–1823: El caso de Navarra (en. Id., 38, 1976.) és mindenekelőtt a Hacienda y sociedad en el Trienio Constitucional (Madrid, 1975.) c. munkáiban. Ennek a szerzőnek más műveit később, amikor az egyházi problémák kerülnek szóba, említeni fogjuk. *Juan Brines Blasco*: Deuda y desamortización durante el Trienio Constitucional-ja (in: Moneda y Crédito, num. 124. 1973.) csak egy szakasza egy fontos kutatásnak. *Marcos Guimerá Peraza* sok értékes támogatást adott a Trienio-nak, többek között: Breves reflexiones sobre los nuevos aranceles de aduanas (1821), Las Palmas, 1966; ugyan ennek a képviselőnek az életrajza: José Murphy (1744–18...?), Santa Cruz de Tenerife, 1974., az Estudios sobre el siglo XIX politico canario bizonyos részei, Las Palmas, 1973. és az idevágó rész az El Pleito Insular (1808–1936)-ból, Santa Cruz de Tenerife, 1976. *Antonio Elorza* is egy fontos tanulmány szerzője: La ideología moderada en el trienio liberal. In: Cuadernos Hispanoamericanos, 288. 1974. június. *Manuel Ardit Lucas*: Revolución liberal y revuelta campesina (Barcelona, 1977), már alapvető műve képviseli a téma valenciai feldolgozását. Fel kell hívnunk a figyelmet, *Claude Morange* több műve közül arra, amely José Manuel Regato-ról (Notes sur la police secreete de Ferdinand VII) szól, (In: Bulletin Hispanique, LXXIX, 1977), lévén alapvetően fontos a téma számára. Ugyanarról a problémáról *Pedro Pegenaute Garde*: Trayectoria y testimonio de José Manuel del Regato c. műve (Pamplona, 1978) kiábrándító. Végül *Juan Sisinio Pérez Garzón*: Milicia Nacional y Revolución burguesa. El prototipo madrileño 1808–1874, (Madrid, 1978) c. könyve egész második részét a Trienio-nak szenteli, főleg elsőrangú fontosságú dokumentumokat használva.

Rátérve a kimondottan és mindig a Trienio-ra vonatkozó alkotmányos témákra, megszámíthatatlan röpirat jelenik meg az alkotmány védelmében, elutasítva vagy védelmezve annak megváltoztatását, ezek céljaitól függően. Egyenként vizsgálva, önmagukban nem annyira fontos szövegek ezek: a fontos a gyűjteményük. Ezenkívül érdekes figyelemmel kísérni a mérsékelt *J.D. Lanjuinais*: Vues politiques sur les changements à faire à la Constitutions de l'Espagne, à fin de la consolider, spécialement dans le Royaume des Deux-Siciles, c. művét, (Párizs, 1820.). *Bentham* is olyan író, aki erőteljesen kezd hatni. Felhívjuk a figyelmet művei közül az Essais de Jérémie Bentham sur la situation politique de l'Espagne, sur la Constitution et sur le nouveau Code espagnol sur la Constitution du Portugal, stb. c. könyvére (Párizs, 1823.). Egy dühös ellenforradalmár, *Carl Ludwig Haller* írta az Über Constitution der Spanischen Cortes-t (Winthenthur, 1820.), amelyben csak rosszindulatú jakobinusokat láttat, de művét 1820-ban lefordították franciára és kétszer kiadták Spanyolországban is: De la Constitución de las Cortes de Espana (Gerona, 1823.) és Análisis de la Constitución española (Madrid, 1823.) címmel. *Louis Viardot*: Histoire des

Assemblées Nationales en Espagne-ja (Párizs, 1834; fordítása még ugyanabban az évben Madridban is megjelent) őszintén lelkesedik a Cortes munkája iránt. Egy teljesebb történeti bibliográfiával rendelkező könyv, amit már eredetileg kiadásra szántak, *Manuel Ovílo y Otero*: Historia de las Cortes de España y biografías de todos los Diputados y Senadores más notables contemporáneos (Madrid, 1849.), csak életrajzokat tartalmaz. *Francisco de Paula Madrazo* könyvét: Las Cortes españolas, resumen histórico de las tres épocas parlamentarias de 1810 a 1814, de 1820 a 1823 y de 1823 a 1850 (Madrid, 1857.) az egyszerűség és a mérsékeltesség jellemzi. *Juan Rico y Amat* a Historia política y parlamentaria de España, II. kötetével (Madrid, 1861.) talán az első szerző, aki már nem a rosszindulatúak forradalmáról beszél a spanyol forradalmat említve, hanem, a külföld paródiáját látja benne. Rico a szerzője az El libro de los Diputados y Senadores (Madrid, 1863–66.) c. szónoki céllal született előadások gyűjteményének. Inkább technikai jellegű *Manuel Calvo y Marcos*: Régimen parlamentario de España en el siglo XIX c. műve (Madrid, 1883.) és mindenekelőtt *Manuel Fernández Martín*: Derecho Parlamentario español-ja (Madrid, 1885–1900.), bár ezek az írók nem jutottak el már 1820-ig. Felhívjuk a figyelmet a Diario de las Sesiones de Cortes 1871-ben, Madridban készített kiváló kiadására. Ezt követi, már századunkban, *Cristóbal de Castro* – szerző, aki olyasmiről ír, amit nem ismer – Antología de las Cortes de 1820 (Madrid, 1910), c. műve és *F. Martínez Yagües*: Antología de las Cortes de 1821 a 1823 (Madrid, 1914.) az előzőnél csak alig valamivel jobb munkája.

A források igazi megközelítését és a tények alapos magyarázatát – meglepő módon, figyelembe véve a dátumot és a szerző tevékenységének idejétmúltságát – *Maximiano García Venero*-nál találjuk meg a Historia del parlamentarismo español (1810–1833), Madrid, 1964. c. művében. Szemben áll ezzel *Luis Sánchez Agesta*: La revolución liberal. Historia del Constitucionalismo español-jában (Madrid, 1955.), amelynek Historia del Constitucionalismo español című, második kiadásában (Madrid, 1964.) a szerző irodalmi témaként „ugorja át” az alkotmányos Trienio-t. Óvatosabb *Diego Sevilla Andrés*: Historia Constitucional de España-ban (1800–1966), Valencia, 1966., ahol tíz oldalt szán a Trienionak (a könyv 443 oldalas). Teljesen felszines *Raúl Morodo y Elías Díaz* cikke: Tendencias y grupos políticos en las Cortes de Cádiz y en las de 1820 (In: Cuadernos Hispanoamericanos, 201, 1966.). Ellenben kiváló cikket írt *Juan Sardá*: La política monetaria de las Cortes. La guerra de la Independencia y los intentos de estabilización de la postguerra, 1808–1823 címmel. (In: Anales de economía, VI, 22, 1946.) Ugyancsak ő írta a La Política Monetaria y las fluctuaciones de la Economía española en el siglo XIX. Madrid, 1948. c. könyvet.

Ha most rátérünk a Trienio alatti Spanyolország egyházi és vallásos kérdéseire, egyelőre még mellőzve a rendkívül nagy mennyiségű röplap és propaganda anyagot és az alkotmányos évek alatti támadás irodalmát, 1823-ban találjuk magunkat a Colección eclesiástica española comprensiva de los Breves de S.S., notas del R. Nuncio, representaciones de los SS. Obispos a las Cortes, Pastorales, Edictos, etc. con otros documentos relativos a las innovaciones hechas por los constitucionales en materias eclesiásticas desde el 7 de marzo de 1820-val (Madrid, 1823–24.), egy olyan gyűjteménnyel, amelynek szerzői *Fr. Juan Antonio Merino* és *Basilio Antonio Carrasco Hernando*, és ami 14 kötetében (a 13. végén téma mutatóval) az egyház elfogulatlan szószólójának tünteti föl magát, amikor valójában elhallgatja sok kü-

lönböző beosztású egyházi ember liberális és progresszista magatartását a Trienio alatt. Ugyanilyen „csonkító” jellegűek *Josef Vidal* könyvei: *Idea ortodoxa de la divina institución del estado religioso contra los errores de los liberales y pistoyanos monacómanos*, (Valencia, 1823.) (a janzenista Joaquín Lorenzo Villanueva-t támadó mű), és *Origen de los errores revolucionarios de Europa, y su remedio* (Valencia, 1827.) (*Gómez Hermosilla*: El jacobinismo c. műve ellen, amit túlságosan jakobinusnak tart, de ami érdekes, ha fordítva szemléljük a dolgot, mert rámutat a felvilágosodás néhány alpművének hiányára Spanyolországban.) Ugyanakkor, amikor ostorozták a filozófiát, meggyilkolt egyháziak listáját közölték, csak az egyik tábornokot vádolva az erőszakkal; mint pl. a *Nota de los asesinatos de que se ha podido tener noticia que cometieron los constitucionales desde últimos de diciembre de 1821, hasta últimos de 1823-ban*. (Barcelona, 1826.) Ez a szemlélet néha napjainkig újraéled, mint pl. *Francesco Muns i Castellet*: *Els martirs del segle XIX ó sia Catàlech dels Religiosos y Personas Eclesiásticas que en lo decurs de la present centuria han sigut morts violentment en ódi a la Santa Religió c. műben* (Barcelona, 1885.), spanyolul megjelent Barcelonában 1888-ban, nem felejtkezve el a Trienio-ról.

Teljesen ellentétes szellemű *Pedro de Urquinaona y Pardo* España bajo el poder arbitrario de la Congregación Apostólica c. munkája (Madrid, 1835.), éles bírálat a vallásos militarizmus ellen, benne a szerző éppen a felvilágosodást hiányolja és védi a modern polgárság értékeit.

Az egyház, vagy egyes szektorainak liberalizmus elleni harcok magatartása és ennek következménye a parasztság életében, az utóbbi időben bőséges irodalmat hozott létre. *Melchor Ferrer, Domingo Tejera* és *José F. Acedo* foglalkoznak természetesen, a Trienio-val, *Historio del tradicionalismo español*. c. könyvük két kötetében (Madrid, 1941.) Alcíme: *El precarismo. Desde el pronunciamiento de Riego hasta la muerte de Fernando VII.*, egy apologetikus képet adva, ám nem mindig hiteles adatok bizonyos csoportosításával. Ugyanilyen kritériumoknak felel meg, de kétségtelenül jobban *Jaime del Burgo*: *Bibliografía de las guerras carlistas y de las luchas políticas del siglo XIX*. c. munkájában (Pamplona, 1954–55–60, új kiadása 1978-ban). *José Luis Cocellas* kiadta erről a témáról *Los realistas en el Trienio Constitucional (1820–1823)* c. művét (Pamplona, 1958.), míg rá és *P. Suárez Verdguerre*, stb. alapozva *José Manuel Cuenca Toribio* publikálta *La Iglesia española en el trienio constitucional* c. munkáját. Szigorúbb és tudományosabb, de ugyanolyan szellemű és jól dokumentált *Sor Antonia Rodríguez Eiras* műve: *Alzamientos realistas en Galicia en el trienio constitucional*. In: *Cuadernos de Estudios Gallegos*, XXI, 1966, és a *La Junta apostólica y la restauración realista en Galicia*, id., XXII, 1967.

Jaime Torras Elías-nak a *La guerra de los agraviados-ával* (Barcelona, 1967.) és doktori disszertációjával „*Los alzamientos realistas en Cataluña, durante el Trienio Constitucional, 1971, valamint az 1976-os, már idézett könyvével megváltozik korábbi szemlélete: már nem érdeklí az apologetika, hanem a társadalmi értelmezés. Ugyan ezt kell elmondani Joan Mercader i Riba Incidencias politico-sociales damunt la propietat monacal catalana en el primer terç del segle XIX c. művéről* (in: *Colloqui d'història del monaquisme català, Sñates, Creus, 1967. I.*) *Francisco Xavier Tapia* mérsékelten veszi ki részét ebből a szellemből a *Las relaciones Iglesia-Estado durante el primer experimento liberal en España-val (1820–1823)*, (In:

Revista de Estudios Políticos, 173, 1970.), amivel kapcsolatban csak azt kell sajnálnunk, hogy angol fordításból idézi az Alkotmányt. A könyveknek és munkáknak ez a sora a következőkben nagyobb objektívítást és tárgyukkal szemben nagyobb távolságtartást eredményez, ugyanazon egyházi íróknál. Nem ez a helyzet *Pío de Montoya*: Las intervenciones del Clero vasco en las contiendas civiles (1820–1823)-ével (San Sebastián, 1971.), ami egy szenvedélyes keresztény vitairat egy szenvedő kereszténytől, de nem apologetikus; de talán már az *Vicente Cárceles Orti*: Masesones eclesiásticos españoles durante el trienio liberal (1820–1823)-ja (Archivum Historiae Pontificiae, Roma, IX, 1971.) *Gaspar Feliu i Mondort*: La Clerecia catalana durant el Trienni liberal-ja is ennek az elvnek az alapján épül föl (Barcelona, 1972.) Ugyanúgy *Joaquín del Moral Ruiz*: Sociedades secretas „apostólicas” y partidas „realistas” en el trienio constitucional-ja vagy *Manuel Tuñón de Lara* és mások: Sociedad, política y cultura en la España de los siglos XIX–XX, (Madrid, 1973.) c. műve. A megértés és eklektikusság iránti törekvést mutatja – anélkül, hogy elrejtjen igazi jó tulajdonságait – *Manuel Revuleta González, S.J.*: Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio Constitucional c. könyvében (Madrid, 1973.), ahol sajnos a cím faktorainak sorrendje nem egy kíváncsi olvasót „becsapott” már. A szekularizáció problémája érdekelte *Vicente Conejero Martínez*-t az El clero liberal y secularizado de Barcelona (1820–1823)-ban. (In: Rev. Int. de Sociología, num. 18–20, 1976. április–december.)

William Spence Robertson-t Spanyolország ezen időszak alatti külkapcsolatai foglalkoztatták: The United States and Spain in 1822. (In: The Hispanic American Historical Review 20, 1915.) Erről a témáról ír a The policy of Spain toward its revolted Colonies, 1820–1823-ban, id. IV. 1926. *I.M. Miguel Verges*: La diplomacia española en México (1822–1823.) El Colegio de México, 1956. *Nettie Lee Benson*: México and the Spanish Cortes, Austin, Texas, 3. kiad. 1971. *Jerónimo Becker* beszél természetesen a Trienio-ról a Historia de las Relaciones Exteriores de España durante el siglo XIX. c. műve I. kötetében (Madrid, 1924.) Két évvel korábban, 1922-ben, újabb kiadásban 1943-ban jelent meg *Marqués de Villaurrutia*: Fernando VII, rey constitucional. Historia diplomática de España de 1820 a 1823. c. fesztelelenebb stílusú könyve, majdhogynem csak egy anekdota-gyűjtemény. Nagyobb körre terjed ki fontossága miatt *José Luciano Franco*: Política continental americana de España en Cuba, 1812–1830 c. könyve (Havanna, 1947; 2. kiad. 1964.) Olaszországot érinti *Giorgio Spini*: Mito e realtà della Spagna nelle rivoluzioni italiane del 1820–21, Roma, 1950; *Armando Saitta*: Due noterelle risorgimentale di provenienza ispanica, (In: Rassegna Storica del Risorgimento, 1. 1954.); *Alessandro Galante Garrone*: L'emigrazione politica italiana del Risorgimento, id., 2–3, 1954, és sok más említésre méltó között, *Franco Venturi*: L'Italia fuori d'Italia, (In: Storia d'Italia, III, Dal primo Settecento all'Unità, 1973.) Spanyol részről kiemelhetjük *Jaime Vicens Vives*: Relaciones entre Italia y España durante el „Risorgimento”, 1952. A németeknél, *Werner Brüggeman*: Die Spanienberichte des 18. und 19. Jahrhunderts und ihre Bedeutung für die Formung und Wandlung des deutschen Spanienbildes, Münster, 1956, és a hivatkozásokban különösen gazdag, időszakos határainál távolabb mutató *Rainer Wohlfeil*: Spanien und die Deutsche Emigration, 1801–1814, Wiesbaden, 1965. Érdemes konzultálni még szintén ennek a szerzőnek az España y el liberalismo alemán c. művével (Revista de Occidente, 80, 1969.) Fran-

ciaországánál alapvető *Ernest Martinenche*: L'Espagne et le Romantisme français. Párizs, 1922.; és *León-Francois Hoffman*: Romantique Espagne. L'image de l'Espagne en France entre 1800 et 1850, Princeton-Paris, 1961, *Elena Fernández Herr*: Les origines de l'Espagne romantique. Les récits de voyage 1755–1823, Párizs, 1973.; és *Margaret Rees*: French Authors on Spain 1800–1850. A check-list, 1977. Portugáliánál fontos *Eugenio de Lemos* és *Antonio Eiras Roel* már idézett műve: La política hispano-portuguesa en el Trienio Constitucional (In: Hispania, 91, 1963.) Oroszországgal kapcsolatban: *Isabel de Madariaga*: España y los decembristas, (In: Liber Amicorum: Salvador de Madariaga, Brüsszel, 1966.); *Vaszilij Botkine*: Lettres sur l'Espagne, Párizs, 1969, Alexandre Zviguilski gazdag bevezetőjével; u. ettől a szerzőtől a Le Catéchisme de Sergej Murav'ev-Apostol, (In: Le 14 Décembre 1825. Origine et Héritage du mouvement des décembristes, Párizs, 1980.); *M.A. Dodolev*: Rusia y la Revolución española de 1820–1823 (Elena Vidal fordításában, in: Cuadernos de Historia Económica de Catalunya, V. 1971.); *Mijail Aleksejev*: Rusia y España: una respuesta cultural (fordította José Fernández Sánchez), Madrid, 1975; és bár nem elsőrendű fontosságú a témája, idézni kell ellentmondásosságai miatt *Russell H. Bartley*: Imperial Russia and the Struggle for Latin American Independence, 1808–1828, Austin (Texas), 1978. Görögországnál a spanyol szabadságot védő angol szerzők a görög forradalmat is védelmükbe szokták venni, pl. *Blaquiere*, míg természetesen *Fray Angel Maria Rodriguez*: Confusión de Libertinos, y desengaño de preocupados, (Vittoria, 1823.) c. művében elítéli azt, ugyanúgy, mint a portugál, nápolyi és piemonti forradalmakat. Angliánál nem emeltük ki eléggé, a már idézett Llorens könyvön kívül azt, hogy mennyire hasonló volt alkotmányos reformmozgalma a mi 20-as évekbeli liberalizmusunkkal. *John Cartwright*: Diálogo politico entre un italiano, un español, un francés, un alemán y un inglés (fordította Miguel del Riego), London, 1825. *Antonio Puigblanch*: Opúsculos gramático-satíricos c. műve első kötetének végén utal egy másik, bizonyára elveszett könyvére: Mal pago de la infame Oligarquía Inglesa a los Patriotas Españoles por su levantamiento, y guerra sangrienta y desoladora de seis años contra Bonaparte, aumentados los desastres por el ejército auxiliador inglés, ami valószínűleg az érem másik oldalát mutatná föl nekünk. Érdemes figyelembe venni *José Alberich*: Bibliografía anglo-hispánica 1801–1850 c. művét is (Oxford–Barcelona, 1978.) Azt hiszem, kudarcot vallott teljességre törekvő szándéka, amikor *Hebe Pelosi Santoyani*, tiszta diplomáciájára hivatkozik, annak a La política exterior de España en el Trienio Constitucional, c. 1969-es doktori disszertációjával kapcsolatban (1969–70 között publikálták Buenos Aires-ben, az Cuadernos de Historia de España c. kötetben.) Szándékosan hagyta annak a résznek a végére egy másik doktori disszertációt, *Francisco de Lara Fernández*-ét, aminek egy bővített összefoglalását kiadták: Correspondencia Diplomática entre España y Austria en el Trienio Constitucional címmel (Murcia, 1973.) Ez a könyv és Zarauz Gómez de Salazar memoria de licenciatura-ja: Correspondencia diplomática con Inglaterra durante los años 1820, 1821 és 1822 (Murcia, 1960.), amit már Lara Fernández is idézett, és ami egyelőre kiadatlan, Calzada y Rodriguez tanítványainak munkái. *Luciano* 1951-ben már írt tanulmányokat a Trienio-ról (CSIC, Secretaría General: Memoria, Madrid, 1951, 166.), de nem publikálta.

Az 1823-as francia intervencióról sokat írtak. *Anglivel la Beaumelle*: De l'Excellence de la guerre avec l'Espagne, c. művében (Párizs, 1823.) nincsenek magya-

rázatok, csak ürügyek. Ő publikálta *Encore un mot sur l'excellence de la guerre avec l'Espagne* c. művet is (Párizs, 1823.), amit nem ismerünk, (lehetséges, hogy nem Beaumelle-től való, hanem ellene szóló írás). Az *A short discussion of the Spanish Question*, London, 1823., Spanyolország jogait védi (in: *The Pamphleteer*, XLII. is kiadták). *The Holy Alliance versus Spain: Containing the several notes and declarations of the allied powers, with the firm, spirited, and dignified replies of the Spanish Cortes*, Accompanied by a few brief prefatory Remarks thereon. A *By a Constitutionalis* (London, 1823.) elsősorban a diplomácia történet számára fontos. *A Secret History of the Congress of Verona*, in which are exposed the intrigues that produced the present war with Spain, London, 1823, Conde de España mesterkedéseit tartalmazza. *A The last days of Spain; or An historical sketch of the measures taken by the continental powers, in order to destroy the Spanish Constitution. By an eye-witness*, London, 1823. *Abel Hugo: Histoire de la Campagne d'Espagne en 1823, dédié au Roi*, Párizs, 1824, igazolja a francia inváziót és a kommünt vádolja azzal, hogy Spanyolországban egy, az Egyesült Államoktól lemásolt köztársaságot akart létrehozni. *J. Fiévée: De l'Espagne, et des conséquences de l'intervention armée*, Párizs, 1823 (3. kiad.) c. művében ellensége az intervenciónak, hiszi, hogy ugyanúgy, mint Franciaország, Spanyolország is, egy napon, önmaga védelmében a terrorhoz fordulhat segítségért. *De l'état actuel de l'Espagne et de ses Colonies, considéré sous le rapport des intérêts politiques el commerciaux de la France, et des autres puissances de l'Europe*, c. műve (Párizs, 1824.) védelmezi az intervenciót, de pesszimista, amikor a gyarmatokat tárgyalja. *George Matthewes: The last military operations of General Riego; also, the manner in which he was betrayed and treated until imprisoned at Madrid: to which is added, a narrative of the sufferings of the author in prison*, c. könyve egy angol katona munkája, aki Wilson tábornoktól Riegonak szállított fegyvereket. (London, 1824.) *Thomas Steele: Notes of the war in Spain; detailing Occurrences Military and Political, in Galicia, and at Gibraltar and Cadiz, from the fall of Coruña to the occupation of Cadiz by the french* c. műve (London, 1824.) természetesen Spanyolorzágnak kedvez. *A Guerre d'Espagne de 1823*. a 28. kötete a *Victoires, conquêtes, désastres, revers et guerres civiles des français* c. mű (Párizs, 1825.), ellenforradalmi, védi az inváziót. *Jean Claude Clausel de Coussergues: Observaciones varias sobre la Revolución de España, la intervención de la Francia, y las actuales antiguas Cortes*, Perpiñán, 1823, Id.: *Quelques considérations sur la révolution d'Espagne et sur l'intervention de la France*, Párizs, 1825. 3. kiad.), ugyancsak elvakult híve az invázióknak. *G.J. Ouvrard: Mémoires*, Párizs, 1826–27; adatai és független szelleme miatt talán a legfontosabb mű, mindazonáltal ünnepli Franciaország győzelmét, mint pl. *Horace Raisonis: Histoire de la guerre d'Espagne en 1823*. Párizs, 1827. c. művében. *Vicomte Gaye de Martignac: Essais historique de la révolution d'Espagne et sur l'intervention de 1823*, Párizs, 1832 szerint az intervenció egy szerény, de szükséges fegyveres akció volt, mert Spanyolország forradalmában ugyanarra az útra lépett, mint Franciaország, de amit nem lehet összehasonlítani a napóleoni győzelmekkel. *Châteaubriand: Congrès de Verone. Guerre d'Espagne. Negotiations. Colonies espagnoles*. Lipcse és Párizs, 1838. – logikailag védelmezi az intervenciót (spanyol fordítása 1839-ben). *Marquis de Gabriac: Châteaubriand et la guerre d'Espagne*-ban (in: *Revue des deux Mondes*, 1897.) azt állítja, hogy az 1823-as háború tekintélyi okok miatt jó, mert segít Franciaországnak, hogy hozzájáruljon

Görögország felszabadításához és Anglia megnyeréséhez. *Jacques Lemonier*: Le Droit International dans les affaires d'Espagne (1822–1824) műve (Párizs, 1898.) a veronai konferencia diplomáciatörténete és a háború története is, magára Spanyolországra nézve azonban kevés hivatkozással. *Louis Passy*: La mission de Martignac et l'ambassade de Talaru pendant la guerre d'Espagne (1823) c. műve (Párizs, 1899.) Angoulême viszonylagos kudarcát írja le. A szerző felhazárdítja a „betolakodó” M. de Blossville és apja közötti levelezést. *Carlos Rahola*: Estudios sobre la invasión francesa del 1823, (in: Revista de Catalunya, 1. 1924.) (Nous jurons, nous jurons, D'être soumis aux Bourbons”). *Geoffrey de Grandmaison*: L'expédition française d'Espagne en 1823, Párizs, 1928., hazafiúi szempontból helyesli az inváziót és a San Miguel-féle beállításról beszél. *Concepción Fernández-Cordero Azorínis*: Intervención francesa en España en 1823. Los cien mil hijos de san Luis c. művében, (in: Boletín de la Biblioteca Menéndez y Pelayo, 46, 1970.) *Carlos Martínez Valverde* tanulmányozza az Ataque y defensa de Cádiz en 1823 c. témát (in: Rev. de Historia Militar num. 38. 39, 1975.)

A kultúra, az egyik olyan téma, amely nagyon nehezen fér bele ebbe az anyyira rövid történelmi időszakba és egyike azoknak, amit majd később dolgoznak föl. Egyelőre lemondunk az irodalmi és művészeti vonatkozásokról, megemlíteném a Pauban tartott előadásomat, amit később még idézek, de legalább meg kell említenünk még *Menéndez y Pelayo*: Historia de los Heterodocos Españoles, *Jefferson Rea Spel*: Rousseau in the spanish world before 1833 c. könyvét New York, 1969., 2. kiadás, *Franco Venturi* munkáját: Destutt de Tracy e le Rivoluzioni liberali, (in: Rivista Storica Italiana, 2, 1972.) *Robert Sidney Smith* cikkeit: La riqueza de las naciones en España e Hispanoamérica, 1780–1830, (in: Revista de Economía Política, 1957, szeptember–december), és English Economic Thought in Spain, 1776–1848, (in: The South Atlantic Quarterly, 67, 1968); Bentham és spanyolországi terjesztői műveit, stb. *Vicens Vives* is: El Romanticismo en la Historia, in Hispania, 41, 1950, és *José Escobar*: Los Orígenes de la obra de Larra-ját (Madrid, 1973.)

A Trienio története részét képezi az általános spanyol történelmi kézikönyveknek is. *Eugenio de Tapia*: Historia de la Civilización española, 1840, c. munkájától kezdve a jól ismert legújabbakig (Artola etc.); velük kapcsolatban elegendő lesz annyit megjegyezni, hogy kisebb-nagyobb megértéssel, kisebb-nagyobb adatmennyiséggel, archaikus vagy modern alapon, egyik sem lépi túl a mérsékelttség küszöbét, annál is inkább, mert végül is a mérsékelttség, mint kifejezése a hatalommal szövetkezett polgárságnak, az egyetlen ideológia, amelynek a spanyol valóság utóbbi 150 évében lehetőségei voltak.

Ezt a historiográfiai beszámólót bővíthetik ki saját könyveim és következő cikkeim, valamint a bennük található bibliográfia: Las Sociedades Patrióticas, Madrid, 1975; Rafael del Riego. La Revolución de 1820, día a día. Cartas, escritos y discursos. Madrid, 1976; Villiam Maclure. Socialismo Utópico en España (1808–1840), Barcelona, 1979; L'Indipendenza americana nella coscienza spagnola 1820–1823, in: Rivista Storica Italiana, IV, 1973; hozzászólásom a X. Pau-i Konferenciához, 1979-ben: Diez años de historiografía en torno al primer tercio del siglo XIX, ami szerepel a Historiografía española contemporánea-ban, Madrid, 1980, 47–89. Cikkek: Los arbitristas en el Trienio liberal, in: Cuadernos Hispanoamericanos, 298, 1975. április; Raíces decimonónicas de Antonio Machado (Alvarez Guerra-ékról),

in: Homenaje a Antonio Machado, Salamanca, Sígueme, 1977; Clararosa, americanista, in: Homenaje a Noel Salomon. Ilustración española e independencia de América, Barcelona, 1979; és az Informe de Historia 16, 42. számban, amely a következő munkákat tartalmazza: *Lluís Roura i Aulinas*: La evolución política en el Trienio Constitucional; *Joaquín del Moral Ruiz*: Política económica del Trienio; és *AGN*: Repercusiones internacionales del Trienio Liberal.

(Fordította: Semsey Viktória)